
Філіп
Урфаліно

УХВАЛЮВАТИ РІШЕННЯ РАЗОМ. Ідентичність, реальність та спосіб буття деліберативних тіл¹

Цивільні² сутності ще не розглядали з тією увагою, на яку вони заслуговують. Понад те, чимало авторів взагалі про таке не думали, тоді як інші лише торкалися цього непересічного предмета. Враховуючи поверховість, з якою про них говорять, можна сказати, що цивільні сутності розглядають як химери чи фікції.

[PUFENDORE, 1672: I, I, § 1]

Ми регулярно чуємо чи читаємо подібні вислови: «Національна Асамблея проголосувала проект закону» чи «Французька Академія не обрала жодного із претендентів, що змагалися за вакантне крісло». Ми розуміємо ці вислови без жодних зусиль. Водночас, так звані колективні терміни, такі, як «Асамблея» чи «Академія», не позначають, з погляду наукового здорового глузду, жодної реальної сутності (*entité*), їх розглядають просто як зручні способи посилатися на множину індивідів — депутатів чи академіків. Цей розрив між мовленням та реальністю так само дається взнаки, коли йдеться про інші колективні сутності — державу, націю, підприємство, адміністрацію, Церкву тощо. Статус цих колективних сутностей

---

¹ *Urfalino P.* Décider en corps. Identité, réalité et mode d'être des corps délibérants // *Tracés*. — 2015. — № 3 (29). — P. 39–64; переклад з французької Оксани Йосипенко.

² У вислові *entia moralia* (у фр. тексті статті — *les êtres moraux*) примітник *moral* перекладається як «цивільний», оскільки його антонімом у цьому контексті є не «аморальний», а «фізичний» (*Прим. пер.*).

(вони є реальними чи лише фікціями, способами висловлюватися?) є предметом роздумів та суперечок вже упродовж багатьох століть у різних галузях знання, таких як право, теологія, філософія, економіка, соціальні та політичні науки. Якщо говорити гранично просто, то в цій невщухаючій суперечці ті, хто наполягає на визнанні власного існування цих колективних сутностей протистоять тим, для кого вони є лише зручними фігурами мовлення³.

Ідея, згідно з якою колективні сутності є фікціями та існують лише у мові, спирається на відчуття очевидності, яке має, щонайменше, дві причини. Перша причина — це схильність ототожнювати колективну сутність із набором індивідів, що його утворюють. Це ототожнення не є чимось самим собою зрозумілим, ба більше, воно є помилковим, адже складники якоїсь сутності, будучи умовами її існування, не містять з необхідністю критеріїв її ідентичності. Ми легко з цим погоджуємося, коли йдеться про матеріальні об'єкти, наприклад ми відмовляємося ототожнювати вазу зі шматками, з яких вона складається [Wiggins, 2001: p. 34], будинок — із матеріалами, з яких він побудований. Отже, ми легко приймаємо, що саме форма чи структура визначають ідентичність цих об'єктів.

Друга причина — це уявлення, згідно з яким для того, щоб складна сутність могла мати статус колективного дієвця, їй потрібно приписати атрибути людського дієвця. Категоричне твердження Реймона Будона є доброю ілюстрацією такої думки:

«Лише людські індивіди можуть бути носіями вірувань, бажань, намірів [...]. Вислови, що держава, політична партія чи Церква є носіями дій, бажань, настанов, поведінок, вірувань тощо, можна розуміти тільки як метафору. Соціалістична партія не думає. Думають лише X, Y чи Z, члени партії того чи іншого рівня відповідальності. Партія є контекстом, у якому її члени продукують дії чи ухвалюють рішення. Хоча політична партія не думає, вона, все-таки, може ухвалювати рішення. Але це можливо лише тому, що вона має правила, які дають змогу трансформувати індивідуальні думки її членів у колективні рішення, ухвалені від їхнього імені» [Boudon, 2003: p. 19–20].

Спочатку ця думка видається нам цілком слушною. Хіба можна приписувати колективним сутностям витончені здатності людських дієвців? Ми також маємо погодитися, що аргументи цього типу небезпідставно піддають сумніву спроби надати статус раціонального дієвця номінальним групам, таким, як соціальні класи або групи за інтересами [Olson, 1978], адже вони є об'єднаннями індивідів, утвореними ззовні на підставі їхніх спільних властивостей (соціальна ситуація, інтерес, візуальні фізичні ха-

³ Концепція, згідно з якою колективні сутності є фікціями, у соціальних науках асоціюється зазвичай із методологічним індивідуалізмом, а у філософії — з номіналізмом. Водночас, починаючи із Середньовіччя, можна нарахувати чимало номіналізмів, а у XX столітті — чимало методологічних індивідуалізмів, яким протистоять численні реалізми та голізми (див.: [Michon, 2000]). У цій статті йтиметься про тип номіналізму чи індивідуалізму, притаманний цитованим тут авторам.

рактистику тощо). Водночас, згадані Будом сутності — держава, політична організація, релігійна інституція, зовсім не є номінальними групами. Справді, потрібно відрізнити колективні сутності від номінальних груп. Вкажемо лише на одну фундаментальну відмінність між ними. Принципом номінальних груп є наявність якоїсь ознаки, спільної для усіх членів групи; колективні сутності не вимагають нічого подібного, вони передбачають радше внутрішню диференціацію. Вказавши на це розрізнення, підкреслимо, що, на думку Будона, лише люди (та, поза сумнівом, тварини, наділені достатньою ментальною активністю) можуть мати статус цілеспрямованого дієвця. Хоча для того, щоб приписувати колективним сутностям цілеспрямовані дії, зовсім не потрібно висувати екстравагантну гіпотезу щодо наявності у колективних сутностей ментальної активності.

Предметом цієї статті є деліберативні тіла (*les corps délibérants*)⁴, тобто групи, організовані з метою ухвалювати рішення⁵. Водночас, оскільки деліберативні тіла є різновидом колективних сутностей, то спостереження та аргументи цього тексту стосуються то усїєї сукупності або частини колективних сутностей, то тільки деліберативних тіл.

Метою цієї статті є показати, що деліберативні тіла є реальними сутностями, тобто сутностями, які не можуть бути зведені до набору людських індивідів, що їх складають. Перша частина цього тексту випробовує на міцність номіналістську концепцію політичних зібрань, запропоновану Бен-тамом; наступна пропонує критерії ідентичності деліберативних тіл; третя частина доводить, що вони є організаціями особливого типу; четверта розглядає умови, необхідні для того, щоб колективна сутність могла мати статус колективного дієвця; п'ята з'ясовує спосіб буття цього колективного дієвця; зрештою, остання частина підкреслює конститутивний для деліберативного тіла характер його цілей.

⁴ У французькій мові слово *corps* зазвичай використовується також для позначення соціальних груп, організацій, інституцій. Для української мови такий вжиток неприйнятний. Водночас, якщо перекладати *corps* у цьому контексті як *організація* чи *група*, то буде втрачено тілесний вимір інституції, надзвичайно важливий для з'ясування питання онтологічного статусу такої групи, що перебуває у центрі уваги автора статті. Тому я зберігаю термін «тіло», хоча в деяких випадках все одно неможливо передати гру слів *corps / en corps*, наприклад, у назві статті «*Délibérer en corps*», де *en corps* я перекладаю «разом» у значенні «усім тілом» чи «усім складом». Ще один можливий переклад *corps* як *корпорації* було відкинуто з тих міркувань, що далі автор ставить питання про те, чи є *corps délibérants* організаціями, і переклад «чи є деліберативні корпорації організаціями?» був би щонайменше незрозумілим. З подібних міркувань я віддаю перевагу неологізму «деліберативний», перекладаючи *corps délibérant*, бо буквальный переклад — «тіло, що вирішує», був би надто незручним (Прим. пер.).

⁵ У вислові «деліберативні тіла» (*les corps délibérants*), що застосовується щодо всіх комісій та зібрань, що ухвалюють рішення, наголос робиться не на *délibération* як процесові обговорення та зважування усіх «за» і «проти»; цей вислів відсилає до такого вжитку терміна *délibération*, який невіддільний від вжитку терміна *décision* «рішення».

Модель петиції

Праця Бентама про політичні зібрання «Political tactics» (1791) покликана підтвердити ґрунтовність індивідуалістської концепції деліберативних тіл. Насамперед, це піонерська книга, основоположна та завжди актуальна, присвячена умовам ефективного функціонування політичних зібрань [Elster, 2013; Urfalino, 2013]. До того ж Бентам розвиває у ній строгу й послідовну концепцію політичного тіла, зрозумілого як набір індивідів. Зрештою, він використовує дуже витончену теорію фікцій⁶.

Рефлексія Бентама над онтологічним статусом політичних зібрань відштовхується від двох міркувань, між якими можна помітити певну суперечність. З одного боку, він вважає, що зібрання як колективне ціле є фіктивною сутністю — лише індивіди, яких воно об'єднує в єдиний агрегат, є реальними. З іншого боку, він хоче пояснити його часову тривалість, діахронічну ідентичність, наявність якої у такого політичного тіла, як зібрання, важко заперечити. Примирення цих двох підходів є запорукою успішності його підходу.

У двох підрозділах, присвячених політичному тілу, Бентам підкреслює образний характер цього терміна, що є джерелом хибних ідей та надмірних аналогій, запозичених з галузей механіки або фізіології (політичне тіло є машиною або організмом). Зазвичай образні вислови збивають з пантелику, проте вони є неминучими: корисні для коротких визначень, вони також необхідні для вираження інтелектуальних ідей, що звертаються до чуттєвих образів. Водночас, на думку Бентама, можливо коригувати їхні згубні впливи, уникаючи, з одного боку, їхнього використання як безпосередніх підстав для умовиводів, а з іншого — перекладаючи фразу, що містить подібні вислови, мовою, яка їх не містить [Bentham, 1999: p. 23–24].

Бентам застосовує останню процедуру, яку він пізніше називатиме «парафразом», до такого політичного тіла, як Палата громад. Він пояснює, що формула «таким було рішення зібрання» не відповідає дійсності. Вона навіює ідею діахронічної ідентичності зібрання, тоді як насправді «у випадку зібрання, чисельний склад якого постійно змінюється, єдиною існуючою ідентичністю є законодавчі наслідки її рішень» [Bentham, 1999: p. 23]. Тому більш відповідав би дійсності вислів: набір індивідів ухвалив таке рішення. Водночас, існує велика ймовірність того, що внаслідок відсутності чи присутності тих чи інших членів парламенту, два його послідовні рішення не будуть прийняті тим самим набором парламентарів. Приписуючи існування лише індивідам, які утворюють зібрання, Бентам розглядає його як набір. Водночас, будучи послідовним, Бентам погоджується, що такий

⁶ Праця «Political tactics», написана у 1789–1790 роках для допомоги членам Установчих зборів, не була завершена і вийшла англійською лише у 1999 році. Бентам створює свою теорію фікцій набагато пізніше, починаючи з 1813 року, проте її основні концепти з'являються вже у 1770 році [Cléro, Laval, 1997].

набір не може бути основою часової тривалості зібрання. Справді, якщо агрегат визначають лише набором елементів, що його утворюють, приписуючи існування лише їм, то агрегат більше не є тим самим, коли якийсь елемент додають до нього або забирають. Отже, ідентичність політичного тіла не можна шукати у списках учасників ухвали рішень. Згідно з ним ідентичність політичного тіла забезпечує саме дія, точніше, декларативний акт, до якого прагнуть парламентарі:

«Політичне тіло утворене взаємодією багатьох членів у одному акті. Зрозуміло, що дія асамблеї може бути лише декларативним актом — актом, що висловлює думку чи волю.

Кожна дія асамблеї повинна починатися з дії одного індивіда. Проте кожен декларативний акт, [...], почавшись як декларативний акт одного індивіда, може завершитися як акт усього тіла. “Це те, — каже Тит, — що спало мені на думку”. “Саме це спало на думку й мені”, — може сказати Семпроній. Отже, здатність погоджуватися в одному інтелектуальному акті становить принцип єдності тіла» [Bentham, 1999: p. 21].

Таким чином, ідентичність політичного тіла забезпечує не його змінна композиція, а те, що його члени здійснюють той самий інтелектуальний акт. Бентам пропонує емпіричну ілюстрацію на прикладі петиції, практика подання яких, зазначає він, стала звичною у сучасній йому Англії⁷. Він вважає, що утворення політичного тіла не вимагає з необхідністю збирання його членів у певному місці, як це відбувається у випадку із законодавчим зібранням. Виявляється, що метафізика політичного тіла, яку пропонує Бентам, чудово адаптована саме до петиції, а не до законодавчого зібрання, яке є головним предметом його рефлексії.

З’ясуємо, спочатку, що відрізняє петицію від будь-якої іншої політичної практики висловлення думки чи вимоги. Петиція є публічним поширенням якогось тексту разом зі списком імен тих, хто публічно підтримує висловлені у ньому погляди. Публічність списку підписантів дає змогу оцінити — на підставі їх числа та складу — ступінь важливості цієї думки для населення. Розглянемо тепер, що відрізняє одну петицію від іншої. Трапляється, що петиція, поширена спочатку із певним списком підписантів, стає за кілька днів предметом іншого поширення зі значно більшим списком підписантів. Таким чином, ми маємо справу з двома різними списками імен, але перші підписанти фігуруватимуть і в другому списку. Водночас, є всі підстави вважати, що йдеться про ту саму петицію, хоча список підписантів змінився за невеликий проміжок часу. Натомість якщо ті самі особи підписують два різні тексти, то вважають, що вони беруть участь у різних петиціях. Петиція передбачає текст, який висловлює якусь вимогу чи публічну позицію, та підписантів. Водночас, саме текст дає змогу відрізнити

---

⁷ Про важливість петицій у Великій Британії XVIII ст. та їхню конкуренцію із парламентом за представлення думки населення див.: [Knights, 2009].

одну петицію від іншої. Отже, відповідно до Бентамової концепції політичного тіла, петиція об'єднує набір індивідів, змінний за своєю природою, і текст, що визначає її ідентичність. Тим, що встановлює зв'язок між набором і текстом, є згода підписантів: кожен публічно підтримує ту саму думку.

Чи стосується все це деліберативного тіла? Бентам, вочевидь, не задавався таким питанням. Петиція та зібрання є для нього двома різновидами одного виду політичних тіл. Вони відрізняються між собою постійним чи тимчасовим характером, фіксованим чи невизначеним числом їхніх членів, а також наявністю чи відсутністю у них прав і привілеїв, яких немає у інших громадян [Bentham, 1999: p. 21].

Водночас, прискіпливий та витончений опис Бентамом вимог, які повинне поважати зібрання, щоб добре виконувати свою функцію, суперечить його концепції політичного тіла. Головним завданням його праці є вичерпно дослідити те, що може перешкодити доброму функціонуванню зібрання, та запропонувати правила запобігання й ліквідації цих перешкод. Він наголошує негативний характер своєї мети, яка полягає у збереженні порядку шляхом боротьби проти численних джерел безпорядку. Він хоче «полегшити усім, хто спільно працює, використання їхнього розуму та їхньої свободи»:

«Завдяки цим засобам вони зроблять усе, що в їхніх силах, замість того, щоб заважати одне одному своєю чисельністю; вони надаватимуть взаємну підтримку, вони будуть здатні діяти без плутанини та поступово просуватися до визначеної мети» [Bentham, 1999: p. 20].

У цьому уявленні про ідеальне функціонування деліберативного тіла останнє розглядається суто з погляду множини членів, що його утворюють. Добре впорядкування діяльності повинно гарантувати якість роботи кожного парламентаря. Перспектива змінюється, щойно Бентам береться досліджувати негативні наслідки поганої організації праці зібрання:

«Будь-яка причина безпорядку є джерелом неправомірного впливу та готує, у довготерміновій перспективі, настання тиранії чи анархії. [...] Відтак [зібрання] більше не буде політичним тілом: усі його рішення будуть готуватись таємно маленькою групою індивідів, які стануть ще небезпечнішими від того, що, промовляючи від імені зібрання, вони не боятимуться жодної відповідальності» [Bentham, 1999: p. 21].

Цього разу ми можемо зрозуміти: добре функціонування зібрання передбачає, що його рішення є рішеннями тіла в цілому, а не якогось окремого угруповання. Тут постає ідея цілісності зібрання, яку потрібно зберегти і яка не відповідає ні визначенню зібрання як набору, ні визначенню його ідентичності схожістю декларативних актів кожного з його членів.

Зауважимо, насамперед, що відсутність певної частини членів — часта, хоча й не регулярна, робить неприйнятним ототожнення ідентичності політичного тіла з ідентичністю інтелектуального акту кожного з його членів. Бентам вважає, що відсутність та толерування відсутності є джерелом багатьох бід (корупції, недбалості, некомпетентності, бездіяльності, ризику

обманів, втрати довіри до зібрання). Відтак він пропонує заходи для запобігання цьому [Bentham, 1999: р. 57–62], поміж яких є вимога кворуму, необхідного для ухвали рішення. Бентам, до речі, звертається до класичного аргументу, згідно з яким однастайність думок зустрічається надто рідко, щоб бути вимогою; отже, досягнення простої більшості голосів є єдиним розумним правилом визначення рішення. Бентам, вочевидь, вважає, що кворум та правило більшості є лише зручними процедурами, засобами, які використовуються за умовчанням. Проте, вони ставлять під сумнів те, що мало забезпечити ідентичність політичного тіла, а саме схожість декларативних актів різних його членів. Якщо думка Тита не є тією самою, що думка Семпронія, чим стає ідентичність політичного тіла? Або коли Тит відсутній, а Семпроній присутній, або навпаки?

В обох випадках вихід полягає у тому, щоб прийняти, що певна кількість членів асамблеї має право діяти (кворум) та ухвалювати рішення (більшість присутніх) від імені асамблеї: «Краще не мати рішення, аніж мати таке рішення, що не об'єднує у певній пропорції голоси усього тіла (*whole body*)» [Bentham, 1999: р. 23]. Можна помітити, що тієї самої миті, коли Бентам коригує встановлений ним принцип ідентичності зібрання, він вводить опозицію тіла в цілому та певних його частин. Щоб уникнути ситуації, коли група заколотників ухвалює нелегітимне рішення від імені зібрання, зрозумілого як ціле, потрібно визначити пропорції, пороги, що встановлюють, за яких умов частини можуть робити те саме, що заколотники, проте в легітимний та зрозумілий спосіб. Зазначимо, що це розрізнення цілого та частин є чужим поняттю набору. Справді, список, який перераховує елементи набору, не передбачає розрізнення й розмежування цілого та його частин. Єдиним зв'язком між цими елементами є їхня присутність у цьому списку.

Розроблена Бентамом метафізика політичних тіл, що чудово працює у випадку петиції, виявляється нездатною вловити природу деліберативного тіла. Ця поразка зумовлена тим, що він визначає зібрання на основі елементів. Отже, потрібно зрозуміти реальність зібрання у інший спосіб. Для цього треба згадати, що неминучим ефектом існування якоїсь сутності є її ідентичність⁸ [Quine, 2008: р. 35].

Функціональна ідентичність деліберативного тіла

У «Клопотах з ідентичністю»⁹ Венсан Декомб показує, що плутанина, яка регулярно виникає з ужитком концепту ідентичності, значною мірою є наслідком потрапляння у софістичну пастку. Він підкреслює, що найкращу й найдавнішу її ілюстрацію треба шукати у комічних поемах Епіхарма. Найбільш промовистою є та, де боржник пояснює своєму позичальнику, що він йому нічого не винен, адже він вже не є

⁸ Йдеться про відому фразу Квайна *no entity without identity* (прим. пер.).

⁹ Див.: [Descombes, 2013 ; Декомб, 2015].

тим самим чоловіком, що позичав у нього гроші, бо склад його тіла за цей час повністю змінився. Розлючений, позичальник гамселив боржника, а потім відповідає на його обурені протести тим самим аргументом: він більше не є тим, хто може відповідати за нанесені йому удари, адже склад його тіла так само вже змінився [Erichaume, 1988, p. 197].

Номіналістське розуміння колективних сутностей (а також деліберативних тіл) є жертвою софізму, подібного до унаочненого Епіхармом. Індивід, який бере гроші у борг, не є сукупністю молекул, він є людською істотою, яка має біографію та цивільний стан, ідентичність якої не залежить від змінної сукупності молекул, що утворюють його тіло. Так само політичне зібрання, яке ухвалює рішення, є не просто набором своїх членів, воно є інституцією, природу та ідентичність якої потрібно шукати, з одного боку, в історії й політичній структурі суспільства, а з іншого — у її внутрішній організації.

Значимість цих спостережень для розуміння природи політичного зібрання стане для нас зрозумілішою, якщо ми звернемося до передостанньої п'єси П'єра Корнеля «Тит і Береніка». Тит, римський імператор, відмовляється від своєї коханої, іудейської цариці Береніки, на користь одруження із Доміцією, яка походить з впливової римської родини. Шлюб із цією римлянкою видається йому кращим для консолідації своєї влади та забезпечення політичної стабільності Риму. Проте непередбачуване повернення Береніки до Риму похитнуло рішучість імператора пожертвувати своїм коханням заради державного інтересу. Досить швидко з'ясовується, що сенат має висловитися щодо доцільності можливого шлюбу імператора з іноземкою, царицею іншого народу. Відтоді чотири персонажі, Тит, Береніка, Доміція і Доміціан — брат імператора, закоханий у Доміцію, очікують від сенату рішення, здатного остаточно прояснити ситуацію, у якій кожен із них має зробити непростий вибір. Доміція, відчуваючи загрозу шлюбу, який мав би принести їй славу, намагається задіяти своїх союзників у сенаті, щоб отримати сприятливе для неї рішення. Тит, зі свого боку, сумнівається, що його ймовірний шлюб із Беренікою може бути оскаржений. Під час останнього діалогу Доміція намагається похитнути переконаність Тита застереженням, яке ледь приховує погрозу:

«Це велике тіло щороку змінює душу та серця,
Це той самий сенат, але різні сенатори.
[...]
Він закоханий у вас, але стережіться його ненависті
Після негідного одруження з царицею»

(Корнель, Тит і Береніка, акт 5, сцена 2).

Ми бачимо, таким чином, що образна мова може виражати важливе концептуальне розрізнення. Сенат (тіло) залишається тим самим, навіть якщо його політична орієнтація (душа) може змінюватися та перетворюватися на протилежну разом із його членами (серцями). Корнель, вочевидь, не сумнівається, що ідентичність римського сенату залишається незмінною

після зміни його членів. Фактично, вона від них не залежить. Точніше, зміна членів та політики є природною для сенату, так само як для річки, згідно з Аристотелем, є природним, що її води постійно змінюються¹⁰. Сенат, як і річка, залишається тим самим, незважаючи на зміну своїх складників. Проте, що є еквівалентом русла річки та її траєкторії для політичного зібрання?

Відповідь може підказати героїчна комедія Корнелія. Римський сенат показаний тут ззовні: головні герої намагаються передбачити, чи насмілиться інституція суперечити волі імператора. Отже, ідентичність сенату визначена його функцією, себто його роллю у політичній системі, його місцем у розподілі владних компетенцій. Зміни, завдяки яким у момент часу T1 сенат більше не є тим самим, що у момент часу T2, не є змінами його складу, вони є змінами, що впливають на його функції у межах ширшої системи інституцій. Якщо йдеться про реальний римський сенат, який вивчають історики, то цілком впевнено можна твердити, що сенат, який існував за доби Республіки, зник за доби Імперії, адже він більше не мав повноважень протидіяти волі імператора.

Отже, саме функція деліберативного тіла у його середовищі дає змогу пояснити його часову постійність, незважаючи на зміни складу. Водночас, щоб дати йому повне визначення, цієї функції недостатньо. Наприклад, розробка законів може бути справою одного індивіда або якоїсь інстанції, яку важко уподібнити парламенту. Тому зовнішнього погляду на зібрання недостатньо. Але що ми можемо побачити всередині зібрання? Прийmemo разом із Бентамом, що деліберативне тіло не є ні організмом, ні машиною. Воно, можливо, є лише організацією.

Дуже специфічна організація

Чи можна казати, що деліберативні тіла є організаціями? На перший погляд, відповідь є негативною, оскільки зібрання дуже схоже на прості збори, на якийсь набір індивідів. Простота базової структури деліберативних тіл підтверджена компаративним аналізом. Антрополог Одрі Ричардс у вступі до книги, присвяченої таким різним зібранням, як британський парламент, муніципальні ради в Англії та Гані, а також різні ради чи комітети в чотирьох інших африканських країнах, запропонувала такі три ознаки, за якими можна відрізнити деліберативні тіла від будь-якого іншого зібрання чи інституції. 1. Йдеться про зібрання індивідів, статус членства яких визначено специфічними правилами. 2. Зібрання відбувається, як правило, у певному місці, у якомусь спеціальному будинку чи біля якогось конкретного дерева. 3. Поведінку його членів, їхній статус, порядок надання слова, способи говорити тощо, визначено цілою низкою конвенцій [Richards, 1971]. Проте, цей перелік ознак є недостатнім, адже

---

¹⁰ «Чи не можна уподібнити це до річок та джерел, котрі завжди мають одну й ту саму назву, хоча водні течії невпинно змінюються?» [Аристотель, 2000: III, 1276 а 36].

він не враховує одну суттєву ознаку, необхідну для розуміння природи зібрання чи інституції — йдеться про визначення виду діяльності зібрання. Політичні зібрання радяться та ухвалюють рішення. Водночас, існує ціла низка інституцій і організацій, які, хоча і є осередками обговорення та ухвалення рішень, не є деліберативними тілами.

Отже, спробуємо охарактеризувати специфічну базову структуру зібрання у порівнянні із функціональним поділом та ієрархічним порядком добре знайомих нам організацій. Сегментація в них визначається множиною діяльностей, тоді як ієрархія забезпечує артикуляцію цих діяльностей шляхом підпорядкування вторинних цілей первинним: чим вищим є рівень, тим більше він інтегрує різні функції, здійснювані організацією. У деліберативного тіла є лише дві головні діяльності, що їх здійснює кожен: 1) радитися, тобто розмірковувати, пропонувати, слухати та говорити; 2) вирішувати, тобто обирати певну опцію за допомогою якоїсь форми висловлювання. Перший тип поділу праці, який можна спостерігати у надрах зібрання, полягає у нерівному розподілі цих двох діяльностей: комітет зібрання відповідає за формулювання опцій та їхнє всебічне обговорення; пленарне засідання зібрання проводить швидке обговорення та обирає одну з опцій, запропонованих комітетом.

Отже, тим, що відрізняє деліберативне тіло від схожих від нього організацій, є концентрація діяльності лише у двох чітко артикульованих діях. До того ж усі активні члени мають те саме завдання і своїми індивідуальними обговореннями та рішеннями роблять внесок у колективне рішення.

Внаслідок цього інтеграція, яку має забезпечити зібрання, є не стільки інтеграцією функцій, скільки інтеграцією індивідуальних внесків у колективне рішення. У надрах зібрання підпорядкування частини цілому відбувається не за рахунок встановлення ієрархії, а шляхом встановлення переваги колективного рішення над рішеннями індивідуальними, з яких воно походить: це рішення вважається рішенням цілого (зібрання, зрозумілого як ціле) та нав'язується усім (множині його членів).

Примітно, що ця інтеграція індивідуальних внесків у колективне рішення зумовлює другу та останню форму поділу праці, що її можна спостерігати в надрах деліберативних тіл. Вона відрізняє тих, хто забезпечує підготовчі та координаційні функції (головуючий засідання, іноді бюро чи, навіть, постійний секретаріат) від тих, хто робить лише свій індивідуальний внесок. Ця специфічна інтеграція також породжує регламентації чи процедурні правила, які дуже відрізняються від тих, що діють у класичних організаціях, як це можна побачити на прикладі процедурних правил, запропонованих Бентамом¹¹.

¹¹ Ці правила мають на меті не лише запобігання насильству [Baudot, Rozenberg, 2010], а й економію уваги та мотивації з метою обмеження небезпек, які можуть зменшувати ефективність праці кожного парламентаря [Elster, 2013; Urfalino, 2013].

Відповідаючи, таким чином, на поставлене вище запитання, можна сказати, що деліберативне тіло є організацією, адже в ньому можна побачити впорядковану та стабільну координацію діяльностей та підпорядкування частин цілому. Проте, ми схильні бачити в ньому лише зібрання, а не організацію, оскільки ця форма координації не має тієї складності, яку ми зазвичай асоціюємо із концептом організації та яка часто проявляється в ієрархічному підпорядкуванні структур [Simon, 1962] ¹².

Тепер ми можемо визначити специфіку такої колективної сутності, як деліберативне тіло. Ідентифікувати його нам дозволяють два критерії. З одного боку, це тип внутрішньої організації, що забезпечує ухвалу чинного для усіх рішення на підставі висловлення множини уповноважених індивідів. З іншого боку, це певна функція чи мета, зумовлені його середовищем: наприклад, у випадку політичного зібрання йдеться про його функцію у широкій системі інституцій. З'ясуємо тепер, чи може ця сутність претендувати на статус дієвця.

Адаптивна система

Ми схарактеризували деліберативне тіло трьома рисами: внутрішньою організацією, зовнішнім середовищем та функцією, яка їх пов'язує. Внутрішнє, зовнішнє, функція — ось три елементи того, що Герберт Саймон [Simon, 1974] називав адаптивною системою. Цей термін застосовується до дуже різних сутностей, від природних утворень до винайдених людиною, від біологічних систем до систем технічних і, навіть, до людських організацій. Поміж прикладів Саймона знаходимо мурашок, птахів, літак, різні типи годинників, підприємство, підвид білих ведмедів, комп'ютер, двигун. Спільним між ними є те, що вони можуть бути схарактеризовані у термінах функцій, цілей або адаптації [Simon, 1974: р. 20] ¹³. Опис адаптивних систем мав пояснити як їхній внутрішній устрій, так і спосіб їхнього пристосування до зовнішнього середовища задля виконання своїх функцій — належати до мурашника, літати, показувати правильно час, демонструвати високі економічні досягнення, виживати, рахувати або розмірковувати, запускатись.

Аналіз Саймона оприявнює дві конститутивні риси цих систем. Насамперед, існує інтерфейс між внутрішнім і зовнішнім середовищем. Система вимагає розмежування внутрішнього і зовнішнього. Далі, внутрішнє

---

¹² Поява політичних партій часто завершується встановленням дисципліни голосування серед парламентарів. Цим самим у надра зібрання вноситься щось на кшталт ієрархічного підпорядкування, коли члени однієї групи парламентарів голосують, відповідно до вказівок партії, як одна людина.

¹³ За доби, коли Саймон писав цей текст, приписування статусу адаптивної системи певному виду тварин — білим ведмедам — було дуже сміливим кроком, зокрема, з огляду на панівний дарвінізм. У подальшому цей статус почали визнавати тільки за одним типом видів, який називають монофілетичним [Gayon, 2008].

середовище системи має розумітися як цілісність, організація частин якої (взаємодоповнюваність та каузальні зв'язки між ними) визначена з метою пристосування до зовнішнього середовища та втручання в нього.

Далі Саймон вказує на дві загальні ознаки знання, необхідного для пізнання цих систем. Передусім він підкреслює, що інтерфейс потребує специфічного підходу, який не зводиться до знання внутрішніх складників системи. Вивчення інтерфейсу передбачає опис і функціональне пояснення, відмінні від тих знань, що необхідні для розуміння внутрішніх механізмів системи. Наприклад, різні природничі науки дають змогу аналізувати завдяки чому обертається пропелер літака та відбувається махання крилами птаха; натомість теорія польоту вдаватиметься до інших знань, однаково важливих як для польоту літака, так і для польоту птаха [Simon, 1974: p. 21–22].

Далі він зазначає, що пояснення поведінки системи вимагає радше знання її цілей та її зовнішнього середовища, а не її внутрішнього середовища:

«Якщо ми знаємо якесь підприємство, що прагне бути суто системою, що керується збільшенням прибутку, ми можемо передбачити, у який спосіб зміниться його поведінка, якщо зміниться його середовище. Ми можемо передбачити, наприклад, як воно змінить свої ціни, якщо продукція, яку воно продає, буде обкладатися податком. Ми можемо зробити це передбачення [...], не висуваючи детальних гіпотез щодо механізму його адаптації, тобто апарату ухвалення рішень, який становить внутрішнє середовище цього підприємства» [Simon, 1974: p. 23].

Таким чином, можна зрозуміти дію підприємства (зміну цін на його виробу), знаючи мету, яку воно переслідує, та зміни його середовища. Для цього не потрібно знати, чи було ухвалене рішення одним індивідом на певному рівні ієрархічної драбини чи якимось комітетом, адже чинником, який мав бути врахований у розмірковуванні, є ті самі характеристики зовнішнього середовища¹⁴. Ця можливість абстрагуватися від внутрішньої диференціації системи, щоб зрозуміти її дію та раціональність, свідчить про єдність системи. Зсередини вона є цілим, утвореним частинами; ззовні вона є єдиною сутністю, що протистоїть зовнішньому середовищу.

Завдяки Саймону, ми можемо виділити спільні та відмінні властивості, притаманні різним системам. Спільним для них є полярність між внутрішнім і зовнішнім та їхня телеологічна орієнтація. Проте, попри ці два спільні пункти, організми, механічні системи та людські організації є різними. Природа зв'язків між частинами, різноманітність цілей та способів їхнього утворення є тим, що їх відрізняє. Так, внутрішні зв'язки організмів є біологічними чи фізіологічними, зв'язки машин і автоматів є механічними, електричними чи електронними, зв'язки між частинами людської органі-

¹⁴ Понад те, Саймон стверджує, що складність дії системи є відбитком складності її зовнішнього, а не внутрішнього середовища [Simon, 1974: p. 40–41].

зації (найелементарнішими з них є людські індивіди) є інституційованими чи нормативними. Цілі організмів визначені головною метою — метою виживання. Цілі машин встановлюються людьми, які їх створили чи використовують. Цілі організації покладаються ззовні, якщо приписуються іншою інстанцією, чи зсередини, якщо встановлюються чи відкидаються за ініціативою членів цієї організації. Організації, щонайменше потенційно, є набагато автономнішими за машини чи організми, адже вони самі можуть ставити перед собою цілі, модифікувати чи диверсифікувати їх¹⁵.

Якщо стисло підсумувати вищесказане, тіла, що вирішують, є адаптивними системами і на цій підставі заслуговують на статус дієвця.

Щоб завершити розгляд цього питання, спробуємо зрозуміти, чому статус дієвця зазвичай надають лише індивідам. Тут є визначальними дві ідеї: по-перше, вважають, що цілеспрямована дія передбачає ментальну діяльність, місцем якої з необхідністю є мозок індивіда; по-друге, що дія, в кінцевому підсумку, передбачає рух тіла. Цілеспрямована дія вимагає, таким чином, мозку і тіла, яких не мають колективні сутності — ця ідея добре помітна у проясненій Будоном індивідуалістській онтології [Boudon, 2003: p. 19]. Втім, ми можемо піти трохи далі цих припущень, беручи до уваги роль утримання та кооперації у діях¹⁶. Згадаємо приклад встановлення цін на продукцію підприємства, наведений Саймоном. Уявимо, що у своєму прагненні передбачити наслідки нового оподаткування підприємство робить припущення, що його конкуренти піднімуть ціни і воно зможе цим скористатися, залишивши свої ціни незмінними та отримавши, у такий спосіб, нових покупців. В цьому випадку, дією підприємства є утримання від дії. Як це можливо? Декомб зазначає, що простір дії дієвця не може бути окреслений *a priori*, зокрема його тілесною оболонкою. Цілеспрямована дія передбачає координацію між внутрішніми рухами дієвця та змінами його зовнішнього середовища. У нашому випадку передбачені зміни зовнішнього середовища — зростання цін у конкурентів, привабливість для споживачів дешевших товарів, достатні для того, щоб утримання від дії підприємством, яке не змінює цін, могло дати бажаний результат, а саме збільшення продажів. Розглянемо тепер, як рішення про утримання/дію було ухвалено підприємством. Згадаємо про дві згадані вище можливості — ціни на продукцію на підприємстві встановлює комітет або службовець. Згідно з менталістською концепцією наміру, саме ментальна діяльність особи, службовця, що визначає ціни, або ж членів комітету, робить з установавання цін цілеспрямовану

¹⁵ Цей аналіз дає змогу зрозуміти, наскільки органіцистська аналогія, яку застосовував до держав чи корпорацій відомий німецький історик Отто Гірке, була одночасно спокусливою, адже враховувала їхню єдність та раціональність, і помилковою, адже зв'язки між цілим та частинами, а також встановлення цілей чітко відрізняють організми від організацій [Vaute, 2002].

¹⁶ Я використовую тут два аргументи, які Декомб використовує, щоб спростувати переконливість номіналістської філософії дії [Descombes, 1995: p. 162–177].

діяльність. Ми можемо погодитися з тим, що практичне розмірковування, наслідком якого є незмінність цін, є продуктом ментальної діяльності індивідів. Водночас, це не перешкоджає нам вважати, що незмінність цін є цілеспрямованою дією всього підприємства. Зауважимо, насамперед, що це розмірковування здійснене структурою взаємодії: певні служби отримують інформацію про збільшення податків та рішення конкурентів підняти свої ціни; комітет чи службовець, вповноважені визначати ціни, діють від імені усього підприємства. Зазначимо, також, що мета цього практичного розмірковування не є метою окремого індивіда чи індивідів, які розмірковують, вона є метою підприємства. Відтоді, як дія утримання від підняття цін стає наслідком взаємодії між різними частинами організації та набуває раціональності (збільшення прибутків шляхом збільшення продажів), вона (дія) може бути названа цілеспрямованою. Це означає, що існує такий опис цієї дії поміж інших можливих описів, який робить очевидними її підстави у зв'язку із цілями дієвця, яким є підприємство¹⁷.

Прислівниковий спосіб буття колективів

Саймон, таким чином, уточнив загальні умови, що дають змогу приписати статус дієвця дуже різним істотам, природним чи створеним людиною. Завдяки йому ми знаємо, як можна надати організації статус дієвця. Водночас, нам важко погодитися, що підприємство, асоціація чи зібрання можуть бути дієвцем у той самий спосіб, що й людська істота. Також важко визнати, що людський індивід і колективна сутність, яка передбачає співпрацю багатьох індивідів, мають той самий рівень реальності. Георг Зимель запропонував чітке формулювання цих труднощів:

«Суттєвим у конституюванні суспільства [...] є наступне: на основі замкнених на собі одиниць — якими тією чи іншою мірою є людські істоти — утворюється нова одиниця. Не можна створити картину з інших картин; дерево не народжується від багатьох дерев; автономна цілісність розвивається не на ґрунті багатьох цілісностей, а лише на основі неавтономних частин. Тільки суспільство робить із замкненої на собі цілісності простого члена іншої цілісності, яка її перевищує» [Simmel, 1999: p. 210].

Зимель вказує тут на дві труднощі:

1. Колективна сутність не має тієї самої природи, що індивіди, які її утворюють.

2. Якщо цій колективній сутності надають статус автономної цілісності, то індивіди, які її утворюють, з необхідністю стають її неавтономними частинами.

До того ж Зимель дає зрозуміти, що саме соціальна реальність фактично розв'язує ці труднощі. Вони стосуються радше нашої здатності зрозуміти

¹⁷ Я використовую тут, не маючи змоги вдаватися у детальні пояснення, запропоновану Елізабет Енскомб [Anscombe, 2000] не-менталістську концепцію наміру.

соціальні феномени, а отже ми повинні шукати для них концептуальні розв'язання. Зимель не пропонує розв'язання, він коректно окреслює проблеми. Існує онтологічна проблема: яким є спосіб буття колективної сутності, адже він не такий, як спосіб буття індивідів, що її утворюють? Існує також моральна чи нормативна проблема: чи змушує нас надання цій сутності існування визнати, що люди, яких вона об'єднує, втрачають будь-яку автономію? Якщо вони є її частинами, то чи означає це, що вони є підлеглими їй?

Ми можемо, таким чином, зрозуміти перевагу номіналістського рішення. Воно розв'язує проблему способу буття колективних сутностей. Приписуючи їм статус фікції, воно уникає помилки надання того самого способу буття людським індивідам та колективним сутностям. Воно, одночасно, врегульовує моральне питання. Покора наказам, відданим від імені колективної сутності, є можливою, проте вона є наслідком людських взаємодій та не вписана у природу соціальної реальності. Ця покора обумовлена, таким чином, повагою до взаємних зобов'язань чи ефектом містифікації та відчуження, а колективна сутність є міражем, породженим чи підтримуваним тими, хто цим користується¹⁸.

З огляду на козирі номіналізму, ефективний захист тези про реальність колективних сутностей вимагає, насамперед, чіткої відповіді на перше запитання: яким є спосіб буття цих колективних сутностей? Відповідь на це питання має бути чинною для усіх організацій, зокрема і для деліберативних тіл¹⁹.

Наступне спостереження може вказати шлях, на якому потрібно шукати цю відповідь. Номіналістське твердження, згідно з яким існують лише індивіди [Bentham, 1999; Boudon, 2003; List, Spiekermann, 2013], передбачає лише один можливий спосіб буття, який є способом буття субстанцій чи об'єктів, себто істот, що існують самі по собі. Цілком очевидно, що колективні сутності не існують самі по собі, що вони передбачають інших істот. Номіналісти роблять з цього висновок, що їх не існує. Але онтологія цих авторів є моністською, вона передбачає лише один спосіб буття.

Водночас, філософська традиція розглядала поруч із субстанціями також інші способи буття, зокрема, акциденції, на зразок кольорів, котрі існують не самі по собі, а як атрибути інших сутностей. На перший погляд, приписування колективним сутностям статусу акциденції може видатися дивним, особливо, якщо мати на думці приклад кольорів. Потрібно справді шукати у напрямку інших типів акциденцій, а саме, дій та способів дій²⁰.

---

¹⁸ Заслугою номіналізму є також його критичний ресурс: небажання визнати реальність колективних сутностей дає змогу уникнути міражів, які є джерелом помилок, та, подекуди, відчуження.

¹⁹ Відповідь на нормативне чи моральне запитання буде запропонована наприкінці цієї статті.

²⁰ Щодо різноманітності способів буття та розрізнення між субстанцією і акциденцією я спираюся, головним чином, на Декомба [Descombes, 2000] та Вігінса [Wiggins, 1991].

Я пропоную відповідь на запитання про спосіб буття колективних сутностей на шляху поєднання надбань трьох напрямів рефлексії, які доповнюють один одного: теорії цивільних істот Пуфендорфа, логіки голістського опису, запропонованої Декомбом, та, зрештою, соціології колективного рішення.

Пуфендорф запропонував перше формулювання специфіки цього способу буття поняттям «складеної цивільної особи»²¹. Примітно, що це формулювання було задумано у відповідь на теорію фіктивних осіб, запропоновану Гобсом у «Левіафані»²². Гобс протиставляє природну особу особі фіктивній чи штучній. Натомість Пуфендорф приписує простим і складеним цивільним особам один і той самий рівень реальності цивільних істот, інституційованих людьми, протиставляючи всіх їх фізичним особам. Таким чином Церква, сенат, рада, армія та інші спільноти, згідно із Пуфендорфом, є так само цивільними особами, як і громадяни, судді, офіцери та солдати. Він розуміє цивільних осіб як різновид цивільних істот. Останні, вточнює Пуфендорф, не є субстанціями, як фізичні індивіди людського роду. Він пропонує наступне визначення цивільних істот:

«Вони є певними модусами, доданими розумними істотами до речей чи фізичних рухів з метою керувати та регулювати у найкращий спосіб свободу добровільних людських дій та внести трохи порядку, пристойності і краси у людське життя» [Pufendorf, 1672: I, I, § 3].

Ці модуси пов'язані з діями та стосунками людей і подібні до прав та обов'язків. Поміж таких цивільних станів Пуфендорф згадує стани війни та миру, а також стани, обумовлені часом — юність, старість, оскільки вікові періоди життя також пов'язані з правами та обов'язками [Pufendorf, 1672: I, I, § 8–10]. У чому полягає специфіка цивільних осіб, простих чи складених, порівняно із іншими цивільними істотами? Пуфендорф уточнює, що вони є цивільними істотами, «яких можна розуміти по аналогії як субстанції» [Pufendorf, 1672: I, I, § 8–12]. Отже, цивільні особи, прості чи складені, мають особливий спосіб буття. Вони не є субстанціями, вони є модусами, які розглядають як субстанції. Пуфендорф не пояснює далі цього визначення. Зауважимо лише, що його концепція цивільних осіб споріднена із тим, що ми сьогодні називаємо ролями чи соціальними статусами, які є способами поводитися, що визначають персонаж чи характер. Людські істоти є фізичними істотами; проте, діючи у певний спосіб, як батько, дружина, офіцер, суддя, вони стають також цивільними особами. Ролі, які вони виконують, наділені цілями, обов'язками й потребують специфічних дій. Водночас, як розуміти складені цивільні особи? Чому способи дії множини індивідів можуть породжувати складену цивільну особу?

²¹ Це формулювання міститься у першому розділі першої книги «Про право природи та людей» (1672), яка називається «Про походження цивільних істот та їхні види».

²² Розділ XVI. Про осіб, довірительів та уособлювані речі.

Щоб з'ясувати це, доцільно звернутися до аналізу, запропонованого Декомбом²³. Розглянемо наступне твердження: «Сенатори разом схвалили шлюб імператора Тита із царицею Палестини». Проголосувала множина індивідів, наділених статусом сенатора. Проте ці сенатори проголосували у певний спосіб: «разом». Цей спосіб надає результату, похідному від індивідуальних голосувань, статус рішення сенату, зрозумілого як єдине ціле або як рішення сенаторів, що утворюють цілісність. У цьому реченні слово «разом» має функцію прислівника. Найчастіше прислівник вказує на модальність дієслова, у нашому випадку — на модальність ухвалення рішення. Наприклад, рішення може бути швидким чи повільним, урочистим чи рутинним, прийматися у певній атмосфері тощо. Але тут прислівник «разом» вказує радше на спосіб, у який суб'єкт²⁴ («сенатори») співвідноситься з дією, вираженою дієсловом. Наприклад, коли я кажу «певний сенатор голосує рідко», прислівник «рідко» не стосується способу, в який сенатор голосує, а вказує на спорадичний часовий зв'язок сенатора з дією голосування. Отже стверджувати, що сенатори проголосували «разом» означає, що сенатори співвідносяться з дією голосування у певний спосіб, який ми маємо з'ясувати. Можна, таким чином, сказати, що колективне є прислівниковим. Ми знову віднаходимо ідею Пуфендорфа, сформульовану цього разу ясніше: сенат, як колективна сутність, не є субстанцією, голосують індивіди, які мають статус сенатора, проте спосіб, у який вони голосують — «разом», надає їхньому зібранню статус певної сутності, а саме дієвця їхнього колективного рішення.

Щоб оцінити важливість цього аналізу, розглянемо тепер ситуацію колективного вибору, уявну, проте вірогідну. Відбувається річне зібрання адміністративної ради читацького клубу. Адміністратори повинні голосувати, щоб визначити різні аспекти політики клубу у наступному році. Засідання затягується до обіднього часу і з практичних міркувань присутні мають визначитися, у якому фаст-фуді замовити обід. Усі присутні мають різні смаки й харчові уподобання та вдаються до голосування, щоб обрати одного постачальника обіду (наприклад, це має бути тайська кухня, чи піца, чи суші тощо). В обох випадках йдеться про колективне визначення вибору. Водночас, в залежності від того, стосується вибір політики клубу чи постачальника обіду, голосування адміністраторів мають різні значення, адже в цих ситуаціях вони вдаються до різних діяльностей. Ось список рис, що їх відрізняють:

1. Ділити чи вирішувати. Колективні вибори, що стосуються постачальника обіду чи політики клубу, мають різну природу. У першому випадку, йдеться про дію розподілу, предметом якого є близькість улюбленої кухні

²³ Я використовую тут частину дослідження логіки голістського опису Декомба [Descombes, 1996: p. 162 ; Декомб, 2007: с. 160].

²⁴ Суб'єкт в концепції Декомба — це і дієвець, і граматична категорія (підмет) (прим. пер.).

кожного до тієї, що насправді буде обрана ²⁵. У другому випадку йдеться про визначення напряду дії, з'ясування того, що краще зробити для читацького клубу, а отже, йдеться про рішення. Ці два типи діяльності надають різного статусу тим, хто голосує. У першому випадку, адміністратори голосують як споживачі, що мають право на справедливий розподіл шансів задоволення смаку кожного. У другому випадку, вони голосують як учасники ухвали рішення клубу.

2. *Набір та колективна сутність.* Список адміністраторів, присутніх на зборах, змінюється кожного року. Ця зміна по-різному зачіпає обидва розглядані рішення. Колективно визначеного постачальника обіду обирає щоразу інший набір споживачів. Так само змінний набір адміністраторів голосує за визначення політики клубу, проте це рішення завжди приписується одному і тому ж клубу.

3. *Важливість чи не-важливість зв'язку частин із цілим.* Внутрішній зв'язок клубу як колективної сутності та його членів впорядковується у нормативний спосіб як зв'язок частин і цілого. Адміністративна рада, частина клубу, вирішує за всіх його членів. Присутні адміністратори вирішують за всю адміністративну раду. Нормативний вимір цього зв'язку встановлений визначенням кількісного порогу — кворуму, нижче якого присутні члени вважаються недостатньо численними, щоб вирішувати за увесь клуб. Натомість зв'язок частина/ціле не має сенсу для набору споживачів: жоден кворум не потрібен, щоб присутні адміністратори могли обрати постачальника обіду. Вибір останнього є справою кожного з них, набір присутніх адміністраторів не становить жодної частини жодного цілого.

4. *Внутрішнє та зовнішнє.* Визначення постачальника, якому буде замовлено обід, стосується лише присутніх адміністраторів. Натомість визначення політики клубу мобілізує зв'язок між внутрішнім і зовнішнім клубу. Йдеться про адаптацію його дій та внутрішньої організації до його зовнішнього середовища: зберегти чи збільшити число своїх прихильників, витримати конкуренцію з іншим клубом, отримати субвенції тощо.

5. *Переважає чи не переважає колективних цілей.* Цей зв'язок між внутрішнім і зовнішнім обумовлений цілями читацького клубу, які, вочевидь, визначають його рішення. Натомість жодна ціль клубу не впливає на вибір адміністраторів на користь того чи іншого постачальника обіду.

²⁵ Ідеал кожного — колективно обраний постачальник буде саме тим, кому він сам надає перевагу, зреалізується лише для деяких. Для інших цей постачальник буде тим, кого вони обрали б лише за відсутності того, кому вони надають перевагу. Ще для інших, він буде тим, кого вони обрали б останньою чергою. Колективний вибір розділяє, таким чином, добре і погане. Проблема, поставлена ситуацією такого кшталту, є проблемою справедливого розділення (*fair division*) доброго чи поганого. Про цю проблему див.: [Brams, Taylor, 1996; Moessinger, 1998]. Про відмінність справедливого поділу і колективного рішення див.: [Urfalino, 2012].

Завдяки цим розрізненням ми можемо зробити наступний висновок: конститутивні риси колективної сутності, такі як діахронічна ідентичність, важливість зв'язку ціле/частина, а також диференціація внутрішнього і зовнішнього не завжди присутні, коли збираються усі адміністратори (чи частина з них) і разом роблять той чи інший вибір. Присутність чи відсутність цих рис залежить від виду діяльності, яка об'єднує адміністраторів — вирішувати, як потрібно діяти, або щось ділити разом, та від переважання чи відсутності впливу цілей колективної сутності у реалізації колективного вибору шляхом голосування.

Таким чином, існування колективної сутності залежить від природи спільної діяльності її членів, а також від цілей, що їх вони переслідують. В ситуаціях колективного вибору ми знову зустрічаємо один із аспектів цивільних осіб Пуфендорфа: модуси, зрозумілі «по аналогії як субстанції», які є цивільними станами, «що виникають внаслідок людської дії» [Pufendorf, 1672: I, I, § 7]. Ще точніше, ми знову зустрічаємо ідею прислівникового способу буття колективної сутності. Нагадаємо аналіз голістського опису, запропонованого Декомбом: колективна сутність постає як спосіб, у який суб'єкт (члени тіла) співвідноситься із дієсловом дії. Онтологічний статус колективної сутності, таким чином, є двічі залежним: від дієслова, тобто від діяльності, та від прислівника, тобто способу, у який колективні дієвці співвідносяться з цією діяльністю.

Як ми бачили на парадигматичному прикладі читацького клубу, цей спосіб стосується цілей, що їх мають члени деліберативного тіла, коли беруть участь у колективному рішенні.

Функція цілей

Деліберативне тіло завжди має якісь функції, визначені його членами чи покладені ззовні. Ці функції чи цілі не просто нав'язуються йому, вони його конституують, вони мотивують та виправдовують його існування. Ці функції та справи, що обговорюються, дають змогу помітити множинність цілей, які вимагають реалізації і мають бути розташовані в ієрархічному порядку для того, щоб рішення могли ухвалюватись. Члени деліберативного тіла можуть мати різні уявлення про цілі інституції чи способи їхньої реалізації взагалі чи у даному конкретному випадку. Переконавання, впливи, інтереси визначають всередині зібрання порядок пріоритетів. Визначальний характер цілей, хоча й вимагає мінімальної згоди щодо їхньої загальної орієнтації, не виключає певної гри в їхньому точному формулюванні та в їхньому практичному застосуванні.

Проте ця гра та, відповідно, невизначеність мають певні межі, а повага до цих меж обумовлює саме існування та ідентичність деліберативного тіла. Щоб переконатися в цьому, згадаємо випадок читацького клубу. Уявимо, що в якийсь момент історії клубу група адміністраторів, достатньо численна, щоб нав'язати свої рішення, починає діяти у такий спосіб, що політика

закупівлі книжок та залучення нових читачів підпорядковується певній меті (байдуже, якій саме — моральній, релігійній чи ідеологічній). До цього моменту політика клубу мала лише одну мету — полегшити широкій публіці доступ до книги, тому при закупівлі нової літератури враховувалася багатоманітність читацьких смаків. Якщо нова орієнтація клубу збережеться, то цілком можливо, що читацький клуб змінить свою природу. При цьому його назва, статут, бланки та місце розташування можуть залишитися незмінними. Водночас, цілі, що визначають міркування більшості адміністраторів та ухвалення рішень, більше не будуть тими самим, що домінували від заснування клубу та у першій половині його історії. Цілком ймовірно, що якась частина адміністраторів засудить відхилення, привнесене тими, хто видається їм «заколотниками», та спробує їх позбутися. Не досягнувши цього, ця меншість, можливо, відділиться і спробує заснувати новий клуб, вірний духові старого²⁶. Так само інстанції, що фінансують клуб, або його старі чи потенційні читачі вважатимуть, що клуб більше не є тим самим, отже, він більше не гідний їхньої допомоги або не відповідає їхнім потребам. Водночас, інші інстанції та інші читачі зможуть проявити інтерес до цього клубу, цілі якого істотно змінилися.

Цей приклад дає змогу виділити два типи прояву колективної сутності. Насамперед той, який можна було б назвати її об'єктивною формою: статус, джерела фінансування, місця розташування. Ця форма пов'язана з її історією, а у тому, що стосується дій чи рішень цієї сутності, відсилає до її основоположних цілей, які отримують у спадок нові члени. Далі ми можемо говорити також про «активну» форму колективної сутності. Вона обумовлена цілями, що їх реально переслідують її члени, які ухвалюють рішення. Якщо поміж цих цілей домінують ті, що були визначені як основоположні при заснуванні цієї колективної сутності, то вона продовжує існувати. Якщо її члени насправді мають інші цілі, вона змінюється чи поступається місцем іншій сутності. Так само, як існує нормативність живої істоти, визначена її власною телеологією [Canguilhem, 1966], існує і нормативність колективної сутності та деліберативних тіл, що її неможливо зрозуміти, не взявши до уваги її конститутивні цілі.

Мені можуть заперечити, що я надто багато уваги приділяю цілям та їхньому розумінню учасниками колективного рішення і, натомість ігнорую роль регламентів, ритуалів та порядків денних, завдяки яким голосування певного зібрання, що відбувається у певний час та у певному місці, набуває статусу ухваленого рішення. Ці конвенції справді є необхідними, вони дають змогу координувати дії учасників, а встановлений ними часовий порядок запобігає хаосові, безладдю та маніпуляціям, добре відомим спонтанним зібранням. Водночас, не можна змішувати інструмент із тим, чому він слугує.

²⁶ Пуфендорф вбачав у розколі чи поділові одну з причин зникнення держави, поряд з її поглинанням іншою державою та зникненням усіх її членів [Pufendorf, 1672: VIII, XII, § 5].

Уявимо собі, що вибір постачальника обіду під час засідання адміністративної ради було здійснено відповідно до регламенту рішень читацького клубу. Чи може цей вибір мати статус офіційного рішення клубу і фігурувати як одна з його цілей, що має бути підтверджена на наступному засіданні? Правила та ритуали уможливають та роблять урочистим виконання функцій цілей, підкреслюючи їхню значимість²⁷.

Висновки

В уривку, який я цитував на початку статті, Будон згадує соціалістичну партію як приклад колективної сутності, присутньої у мові, що її соціолог має розуміти як абстракцію. Він стверджує, що соціалістична партія є контекстом, у якому діють та ухвалюють рішення її члени-соціалісти. Це формулювання є помилковим: колективна сутність не є просто сценою діяльності її членів. І тепер ми можемо сказати, чому це так. Уподібнення колективної сутності до контексту не дає змоги побачити відмінність між колективним вибором, що його партія робить в залежності від обставин, та рішеннями, що заторкують саме її буття як політичної партії, наприклад, вибір доктрини, теми виборчої кампанії чи осіб, що представляють її обличчя. Ми це бачили на прикладі читацького клубу: клуб є лише контекстом колективного вибору своїх членів, якщо йдеться про одноразовий вибір постачальника обіду; проте все відбувається інакше, якщо йдеться про визначення його політики як читацького клубу. Водночас, колективна сутність аж ніяк не є субстанційною істотою, адже тоді будь-які дії індивідів, що її складають, були би одночасно діями цієї сутності. Ми знову потрапили б у невизначеність. Одноразовий вибір постачальника обіду належав би до діяльності читацького клубу на одному рівні із вибором його політики. Використовуючи вислів Зимеля, індивіди не могли би бути цілісностями, сконцентрованими на собі, вони були б повністю підпорядкованими частинами більшого за них цілого. Колективна сутність є більшою за контекст та меншою за субстанційну істоту, вона існує тією мірою, якою індивіди, що її утворюють, розглядають себе як частини цілого та чинять у відповідний спосіб у тих видах діяльностей (і лише в них), що об'єднують у межах цієї сутності. Точніше, для того, щоб деліберативне тіло продовжувало існувати, потрібно, щоб цілі, які конституують його ідентичність, справді відігравали роль засновків в обговореннях його членів.

Останнє спостереження дає відповідь на питання про моральну проблему, сформульовану раніше. Надання статусу реальної колективної сутності деліберативному тілу зовсім не передбачає підпорядкування йому індивідів, що утворюють це тіло. На це є дві причини, про які я шойно згадував.

---

²⁷ Дерек Парфіт [Parfit, 1984: § 79] пов'язує діахронічну ідентичність клубу з регулярним збиранням його членів та повагою до його правил. Мені ці критерії видаються недостатніми. Потрібно розділяти правила та цілі й привілеювати останні.

З одного боку, індивіди здатні вважати себе частинами цього цілого лише з огляду на певні види діяльності. З іншого боку, саме індивіди вирішують, чи заслуговують цілі даної сутності на те, щоб бути засновками їхніх розмірковувань.

ДЖЕРЕЛА

- Аристотель*. Політика / Пер. О. Кислюка. — Київ: Основи, 2005. — 240 с.
- Гобс Т.* Левіафан [1651] / Пер. з англ. — Київ: Дух і літера, 2000. — 606 с.
- Декомб В.* Інституції сенсу / Пер. О. Йосипенко. — Київ: УЦДК, 2007. — 368 с.
- Декомб В.* Клопоти з ідентичністю / Пер. В. Омелянчика. — Київ: Стилос, 2015. — 281 с.
- Anscombe E.* Intention [1957]. — Harvard University Press, 2nd ed, 2000. — 106 p.
- Vaudot P.-Y., Rozenberg O.* Lasses d'Elias. Des assemblées dé-pacifiées? // *Parlement[s]*. — 2010. — № 14. — P. 6–17.
- Baume S.* Penser l'«état organique». Enjeux critiques d'une analogie // *Revue européenne de sciences sociales*. — 2002. — Vol. 40. — № 122. — P. 119–139.
- Bentham J.* Political Tactics [1791]. — Oxford Clarendon Press, 1999. — 312 p.
- Boudon R.* Raison, bonnes raisons. — Paris: Presses universitaires de France, 2003. — 192 p.
- Brams S., Taylor A.* Fair Division. From Cake-Cutting to Dispute Resolution. — Cambridge: Cambridge University Press, 1996. — 288 p.
- Canguilhem G.* Le normal et le pathologique. — Paris: Presses universitaires de France, 1966. — 300 p.
- Cléro J.-P., Laval C.* La théorie des fictions et l'utilitarisme // *Bentham J. De l'ontologie et autres textes sur les fictions* / Trad. J.-P. Cléro, C. Laval. — Paris: Le Seuil, 1997. — P. 9–65.
- Corneille P.* Tite et Bérénice [1670] // *Œuvres complètes*. — Paris: Le Seuil, 1963.
- Descombes V.* L'action // *Notions de philosophie* / Ed. D. Kambouchner. — T. 2. — Paris: Gallimard, 1995. — P. 103–174.
- Descombes V.* Les institutions du sens. — Paris: Minuit, 1996.
- Descombes V.* Latences de la métaphysique // *Un siècle de philosophie. 1900-2000*. — Paris: Gallimard — Centre Pompidou, 2000. — P. 11–52.
- Descombes V.* Les embarras de l'identité. — Paris: Gallimard, 2013.
- Elster J.* Dialogue avec Bentham // *Faire parler le Parlement* / Ed. C. de Galembert, O. Rozenberg, C. Vigour. — Paris: LGDJ, 2013. — P. 23–41.
- Épicharme.* Vie et écrits d'Épicharme // *Les présocratiques* / Ed. J.-P. Dumont. — Paris: Gallimard, 1988. — P. 191–213.
- Gayon J.* Les espèces et les taxons monophylétiques sont-ils des individus ? // *L'individu. Perspectives contemporaines* / Ed. P. Ludwig, T. Pradeu. — Paris: Vrin, 2008. — P. 127–150.
- Knights M.* Participation and representation before democracy: petitions and addresses in pre-modern Britain // *Political Representation* / Ed. by I. Shapiro, S.C. Stokes, E.J. Wood and A.S. Kirshner. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009. — P. 35–58.
- List C., Spiekermann K.* Methodological individualism and holism in political science: a reconciliation // *American Political Science Review*. — 2013. — Vol. 107. — № 4. — P. 629–643.
- Michon C.* Le nominalisme et les relations // *Le temps des savoirs*. — 2000. — № 1. — P. 121–151.
- Moessinger P.* Décisions et procédures de l'accord. — Paris: Presses universitaires de France, 1998. — 132 p.
- Olson M.* Logique de l'action collective. — Paris: Presses universitaires de France, 1978. — 200 p.
- Parfit D.* Reasons and Persons. — Oxford: Clarendon Press, 1984. — 560 p.

- Pufendorf S.* De jure naturae et gentium libri octo. — Londini Scanorum: Scanorum Sumtibus Adami Junghaus, 1672. — 1227 p.
- Quine W.V.* Relativité de l'ontologie et autres essais / Trad. S. Laugier, J. Largeault. — Paris: Aubier, 2008. — 187 p.
- Richards A.* The nature of the problem // Councils in Action / Ed. by A. Richards, A. Kuper. — Cambridge: Cambridge University Press, 1971. — P. 1–12.
- Simmel G.* Sociologie. Études sur les formes de la socialisation / Trad. L. Deroche-Gurcel, S. Muller. — Paris: Presses universitaires de France, 1999. — 780 p.
- Simon H.* The architecture of complexity // Proceedings of the American Philosophical Society. — Vol. 106. — 1962. — № 6. — P. 467–482.
- Simon H.* La science des systèmes. Science de l'artificiel / Trad. J.-L. Le Moigne. — Paris: EPI Éditeurs, 1974. — 464 p.
- Urfalino P.* La décision des collectifs // Faire des sciences sociales. — T. 3: Généraliser / Ed. E. Désveaux, M. de Fornel. — Paris: Éditions de l'EHESS, 2012. — P. 179–208.
- Urfalino P.* Bentham et la tactique politique du débat // Faire parler le Parlement / Ed. C. de Galembert, O. Rozenberg, C. Vigour. — Paris: LGDJ, 2013. — P. 43–49.
- Wiggins D.* Pourquoi la notion de substance paraît-elle si difficile? // Philosophie. — 1991. — № 30. — P. 77–89.
- Wiggins D.* Sameness and Substance Renewed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 257 p.

Статтю одержано 15.02.2017

REFERENCES

- Anscombe E.* [1957], L'intention / Trad. M. Maurice, C. Michon. — Paris: Gallimard, 2002.
- Aristote.* La politique / Trad. J. Tricot. — Paris: Vrin, 1962.
- Baudot P.-Y., Rozenberg O.* Lasses d'Elias. Des assemblées dé-pacifiées? // Parlement[s]. — 2010. — № 14. — P. 6–17.
- Baume S.* Penser l'«état organique». Enjeux critiques d'une analogie // Revue européenne de sciences sociales. — 2002. — Vol. 40. — № 122. — P. 119–139.
- Bentham J.* Political Tactics [1791]. — Oxford Clarendon Press, 1999. — 312 p.
- Boudon R.* Raison, bonnes raisons. — Paris: Presses universitaires de France, 2003. — 192 p.
- Brams S., Taylor A.* Fair Division. From Cake-Cutting to Dispute Resolution. — Cambridge: Cambridge University Press, 1996. — 288 p.
- Canguilhem G.* Le normal et le pathologique. — Paris: Presses universitaires de France, 1966. — 300 p.
- Cléro J.-P., Laval C.* La théorie des fictions et l'utilitarisme // Bentham J. De l'ontologie et autres textes sur les fictions / Trad. J.-P. Cléro, C. Laval. — Paris: Le Seuil, 1997. — P. 9–65.
- Corneille P.* Tite et Bérénice [1670] // Œuvres complètes. — Paris: Le Seuil, 1963.
- Descombes V.* L'action // Notions de philosophie / Ed. D. Kambouchner. — T. 2. — Paris: Gallimard, 1995. — P. 103–174.
- Descombes V.* Les institutions du sens. — Paris: Minuit, 1996.
- Descombes V.* Latences de la métaphysique // Un siècle de philosophie. 1900–2000. — Paris: Gallimard — Centre Pompidou, 2000. — P. 11–52.
- Descombes V.* Les embarras de l'identité. — Paris: Gallimard, 2013.
- Elster J.* Dialogue avec Bentham // Faire parler le Parlement / Ed. C. de Galembert, O. Rozenberg, C. Vigour. — Paris: LGDJ, 2013. — P. 23–41.
- Épicharme.* Vie et écrits d'Épicharme // Les présocratiques / Ed. J.-P. Dumont. — Paris: Gallimard, 1988. — P. 191–213.
- Gayon J.* Les espèces et les taxons monophylétiques sont-ils des individus? // L'individu. Perspectives contemporaines / Ed. P. Ludwig, T. Pradeu. — Paris: Vrin, 2008. — P. 127–150.

- Hobbes Th.* [1651], *Léviathan* / Trad. F. Tricot. — Paris: Sirey, 1971.
- Knights M.* Participation and representation before democracy: petitions and addresses in pre-modern Britain // *Political Representation* / Ed. by I. Shapiro, S.C. Stokes, E.J. Wood and A.S. Kirshner. — Cambridge: Cambridge University Press, 2009. — P. 35–58.
- List C., Spiekermann K.* Methodological individualism and holism in political science: a reconciliation // *American Political Science Review*. — 2013. — Vol. 107. — № 4. — P. 629–643.
- Michon C.* Le nominalisme et les relations // *Le temps des savoirs*. — 2000. — № 1. — P. 121–151.
- Moessinger P.* Décisions et procédures de l'accord. — Paris: Presses universitaires de France, 1998. — 132 p.
- Olson M.* Logique de l'action collective. — Paris: Presses universitaires de France, 1978. — 200 p.
- Parfit D.* Reasons and Persons. — Oxford: Clarendon Press, 1984. — 560 p.
- Pufendorf S.* De jure naturae et gentium libri octo. — Londini Scanorum: Scanorum Sumtibus Adami Junghaus, 1672. — 1227 p.
- Quine W.V.* Relativité de l'ontologie et autres essais / Trad. S. Laugier, J. Largeault. — Paris: Aubier, 2008. — 187 p.
- Richards A.* The nature of the problem // *Councils in Action* / Ed. by A. Richards, A. Kuper. — Cambridge: Cambridge University Press, 1971. — P. 1–12.
- Simmel G.* Sociologie. Études sur les formes de la socialisation / Trad. L. Deroche-Gurcel, S. Muller. — Paris: Presses universitaires de France, 1999. — 780 p.
- Simon H.* The architecture of complexity // *Proceedings of the American Philosophical Society*. — Vol. 106. — 1962. — № 6. — P. 467–482.
- Simon H.* La science des systèmes. Science de l'artificiel / Trad. J.-L. Le Moigne. — Paris: EPI Éditeurs, 1974. — 464 p.
- Urfalino P.* La décision des collectifs // *Faire des sciences sociales*. — T. 3: Généraliser / Ed. E. Désveaux, M. de Fornel. — Paris: Éditions de l'EHESS, 2012. — P. 179–208.
- Urfalino P.* Bentham et la tactique politique du débat // *Faire parler le Parlement* / Ed. C. de Gallemberg, O. Rozenberg, C. Vigour. — Paris: LGDJ, 2013. — P. 43–49.
- Wiggins D.* Pourquoi la notion de substance paraît-elle si difficile? // *Philosophie*. — № 30. — 1991. — P. 77–89.
- Wiggins D.* Sameness and Substance Renewed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2001. — 257 p.

Received 15.02.2017

Переклад із французької
О. ЙОСИПЕНКО